

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година L, бр. 1,
пролеће 2024.
<https://doi.org/10.46793/Childhood24.1>

Издавач

Међународни центар
књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66-11-266, 66-13-648
Е-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevedecjeigre.org.rs

За издавача

Душица Мариновић, директорка

Главне и одговорне уреднице

Др Зорана Опачић
(бројеви 1 и 2)

Др Тијана Тропин
(бројеви 3 и 4)

Секретарица редакције

Мср Маријана Јелисавчић
Карановић

Лектура и коректура

Светлана Зејак

Превод, лектура и коректура
шекспирове на енглеском језику

Преводилачка агенција
AD INFINITUM

Ликовно решење корица

Ненад С. Лазић

Графичка уредница

Весна Карајовић

Прелом

NEO KONS, Нови Сад

Штампа

AS Dizajn, Нови Сад

Часопис излази тромесечно
Цена овог броја: 600,00 динара
Рачун Змајевих дејих игара:
340-11006551-47

САДРЖАЈ

Пола века драгоценог труда

(Уводник) 5

Half a century of precious work

(Editorial) 7

ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ДЕТИЊСТВА

Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић,
Милена С. Зорић Латовљев, Концептуализација детињства

у *Детињству* – педесетогодишња баштина 9

Снежана З. Шаранчић Чутура, Писци као сарадници

Детињства у пола столећа дугом промишљању
о књижевности за децу: контексти и врсте прилога 35

ТЕМАТ: ЕМОЦИОНАЛНИ СПЕКТАР КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ (I)

ВРТЛОГ ЕМОЦИЈА

Снежана Д. Пасер Илић, Емоционални спектар у причама

о деци Десанке Максимовић..... 57

Наташа П. Кљајић, Емотивни спектар романа

О дујмешу и срећи Јасминке Петровић 70

Svetlana S. Kalezić-Radonjić, Emocionalni kovitlac

u romanu *Plava* Magdalene Miković..... 82

Vedrana A. Živković Zebec, Kodiranje ljubavi u dječjoj poeziji 94

Бојана Д. Кулићан Громовић, *Сторуцица мајка*

Бранка В. Радичевића..... 105

Јелена Г. Спасић, Приповедач и прича у роману *Клара и сунце*

Казуа Ишигура – о усамљености и љубави из перспективе
вештачке интелигенције..... 116

ОД УСАМЉЕНОСТИ КА ПРИЈАТЕЉСТВУ

Јелена С. Калајџија, Јунак-усамљеник у дјелу
Игора Коларова..... 124

Јованка Д. Денкова, Значењето на пријателството
и осаменоста во меѓуврсничките релации, прикажано
во македонската книжевност за деца и млади 133

Владимир Б. Перић, Слагање маргина: пут од усамљености
до пријателства у финској књижевности за децу
(Т. Контио, Н. Реиту, М. Хаи – Т. Јухани)..... 144

ЕМОЦИОНАЛНИ ДИСКУРС У АНИМАЛИСТИЦИ

Милош Д. Михаиловић, Прича у причи: конструкција
херојског идентитета у роману *Брежуљак Вошершии*
Ричарда Адамса 153

Слађана М. Миленковић, Емоционални дискурс
у *Ученом мачку* Бранка В. Радичевића..... 163

ОГЛЕДАЛО КРИТИКЕ

Драгољуб Д. Перић, Награда „Раде Обреновић“
за најбољи роман у 2023. години..... 172

Jelena D. Vignjević, Nova knjiga: *Mark je pisao Ani*..... 175

Овај број часописа *Детинство*
финансијски су подржали:

Министарство културе
Републике Србије

Министарство науке,
технолошког развоја и иновација
Републике Србије

Покрајински секретаријат
за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама
АП Војводине

Градска управа за културу
Града Новог Сада

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
821–93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности
за децу / главне и одговорне уреднице
Зорана Опачић и Тијана Тропин. –
Год. 1, бр. 1 (1975) – Нови Сад : Змајево
дечје игре, 1975-. – 23 cm

Тромесечно

ISSN 0350–5286

COBISS.SR–ID 9948418

СТОРУЧИЦА МАЈКА БРАНКА В. РАДИЧЕВИЋА

САЖЕТАК: У раду освјетљавамо мотив мајке у поетском стваралаштву Бранка В. Радичевића. Мајка је носилац емоција какве су радост, љубав, туга, страх, брига, стрепња. Њене вишеструке улоге обједињене су у пјесми „Сторучица мајка”. Трагом лексеме *сторуцица* издвајамо позиције симбола руку и његове функције у стварању пјесничких слика. Репрезентативне примјере анализирамо текстуалном, биографском и семиотичком методом и указујемо на нека од могућих тумачења мотива мајке у књигама: *Песме о мајци* (1971), *Повраћак земљи* (1978), *Земљосанке* (1978). Изводимо закључак да је *сторуцица* мајка у стваралаштву Бранка В. Радичевића најприближнија Богомајци (иконе Путеводитељица, Тројеручица доводимо у везу са мотивима мајчиних руку, праћења на путу).

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Бранко В. Радичевић, мајка, рука, пут, емоције, љубав, жртва, *сторуцица*, Тројеручица, Богомајка

Мајка као инспирација

Бранко В. Радичевић јавља се као пјесник послје Другог свјетског рата, а поетски ослонци његовог пјесничког опуса су земља, ратник, жена. Земља, као женина архетипска двојница, рађа и прихвата мртве у свој загрљај, мушкарац на бранику отаџбине гине пјевајући, а жена на

само њој видљивом ратном пољу рађа, жени синове, испраћа у војску, сахрањује. У цјелокупном стваралаштву Бранка В. Радичевића мотив мајке има посебно мјесто, али свакако најпознатије јесу његове *Песме о мајци*, први пут објављене 1971, а након педесет и три године и даље актуелне, прештампаване у бројним тиражима и неизоставан дио школске лектире.¹ *Песме о мајци* почињу посветом: „Мајци Косари и свим мајкама. Живота их коштамо”. Бранко В. Радичевић у више је наврата истицао да велику улогу у његовом писању има мајка Косара, од које је слушао прве приче и пјесме, које су га и подстицале на књижевни рад. Прича и причање, као насушна потреба, одсликавају се у ријечима:

Гледала ме је зачуђено, дуго. И тада ми је испричала причу коју је некада њој њена мајка испричала, причу о чаробном златнику, причу о златној двојинарки. Ја ћу понешто додавати и одузимати. Испричаћу је онако како је сада својој деци причам (Радичевић 1990: 91).

* bojanakul@gmail.com; ауторка рада је истраживач-приправник; <https://orcid.org/0009-0005-7117-3296>

¹ Посљедње издање: Бранко В. Радичевић, *Песме о мајци*. Наташа Станковић Шошо (ур.). Београд: Klett, 2023.

Мајчине приче носе посебну љепоту коју је тешко пренијети:

Ето, испричах. Али да сте чули моју мајку кад она то прича! Тако лепо нико на свету не прича. Ви бисте је пажљиво слушали и никада причу не бисте заборавили. Тако лепо прича моја мати (Radičević 1967: 8).

Пјесник често гради слику мајке и породице, укључујући биографске елементе:

Нико ми неће веровати: моја мајка је најмања на свету. Најмања мајка на кугли земаљској. Ја могу да је понесем у једној руци. И ја је проносам, а она се смеје: и ја сам тебе – каже – тако носила када си био мали... Смеје се моја мати. И загонетно се смеје (Радичевић 1990: 63).

У дневним новинама (*Борба*, *Чачански глас*, *Политика*) објављене су умрлице када је пјесникова мајка 2. септембра 1974. преминула: „Умрла је моја мала мајка Косара Радичевић”.² Епитет „мала” постао је саставни дио имена, тако да је *мала мајка* из приче, од оне која носи свога сина, постала тако мала да син њу носи у једној руци. Руке се појављују као важан симбол. Оне поред додире представљају невидљиво вођење, јер мајка не води само свога сина, него бди над свом дјецом свијета, неуморно и посвећено, попут Богородице. У овом раду, текстуалном методом издвојићемо позиције мотива руку и објаснити како је овај симбол функционализован на нивоу пјесничке слике или прозних текстова, који чине цјелину са *Песмама о мајци*.

Рука је симбол снаге, власти, пружене помоћи и заштите. [...] У хришћанској литургији уздигнуте руке означавају призивање свевишње

милости и отворености душе Божјим доброчинствима. Покрет потиче из опште симболике, а да не губи ништа од оригиналности својствене свакој вери (Ševalije – Gerbran 2009: 790).

Доминантно осјећање у пјесмама је мајчинска љубав:

Саставни део материнске љубави је опажање свога детета као слабог бића коме је потребна помоћ, задовољство што му се може пружити помоћ и заштита, те стална тежња да сопственом детету буде што боље. Често се наглашава да је то најнесебичнија емоција и основа алтруистичког понашања. Љубав детета према мајци садржи као важан саставни доживљај потребе за заштитом и помоћ од другог. Код одраслог детета то осећање у великој мери садржи осећај захвалности за пружену помоћ и подршку (Рот 1978: 183–184).

Мајчина љубав у каснијем добу резултира тиме да дјеца као израз захвалности преузимају бригу о њој (нпр. такмиче се ко ће је одвести код себе, спремати јој храну и сл.; син брине да ли ће је сестра и зет његовати – „Чија је моја мајка”).

Мајчина рука

Поред еротског контекста који се јавља у стваралаштву Бранка В. Радичевића, жена је примарно приказана као мајка, као нпр. у пје-

² Младен Чакаревић објавио је 1996. године, у три примјерка, публикацију *Мачишта или Зайиси о Б. В. Радичевићу*. 1, објединивши у њој бројне чланке и записе о пјеснику; између осталог, ту су и умрлице Косаре Радичевић (Београд, б. и., 1996 [1997], 91).

сми „Нежнилов родослов”: „Наше су жене десеторотке, стоноћке и земљосанке. / Бркату децу рађају. / Наше су жене – мајке” (1978: 63). Нежнилова врела ратничка крв смирује се кад га пред кућом дочекује мајка, те он разоружан смјерно обара очи. Пјесма „Кад мати без руку остане” упућује на њено удвајање – посредством руку бива на другом мјесту: „Има један час кад мати твоја / немоћна стоји у куту. / Она је за тобом своје руке послала. / Стоји мати. А руке јој на путу” (1990: 18). У тијесној вези са стиховима који уобличавају мотив повратка са далеког пута истичу се: пролазак кроз капију, прелазак преко прага, широм отворена врата, и упућују се на обреде прелаза: „Увече кад се враћаш, / и мајчине руке се врате. // Оне испред тебе прво отворе капију, / а после – до прага отпрате” (1990: 18). Мајка невидљивом руком испред свога сина склања невоље. Веза између мотива руку и пута јавља се у пјесми „Кад мати чека”. Мати излази пред свог сина, путника: „И док ти мислиш: сан је хвата / и рука се засуна лати – / на прагу већ стоји твоја мати. / Широм отвара врата” (1990: 59). Мајка се у пјесми „Рука” претвара у руке (*Земљосанке*). Несигурност, бриге и страдања лирски субјекат ублажава осјећајем сигурности и повјећења:

Ти се усамиш, ал ту су и руке.
И тад су благе као да их пружи
неко далек, брижан, ко зна шта су муке.
Сам, ал неко стоји, смеши се и служи.

А кад преклињеш и оста без речи, тад рука
за тебе преклиње и пати.
Рука је нема, ал чуј – нешто јечи. То се у
руке претвара твоја мати³
(Радичевић 1978: 13–14).

Мајка некада види опасност и тамо гдје је нема, друм од куће до школе замишља као суноврат – „Кад мати слуги”: „И друм што се сваког дана / савија благо ка школи, / учини јој се као да суноврати. / Она стоји сама, под небом, и као кад душа боли / шири руке и моли да јој се дете врати” (1990: 30). Мајка шири руке у молитвеном заносу, посредује код Бога. Чекање је бдење, и манифестује се у овоземаљском и оностраном. Пјесма „Опет кад мати ћути” садржи елементе усмене књижевности: мајка призива „земљу небилу”, у којој су „давна времена прошла”. У заносу, руку спуштених у крило, она задрема: „Утоне у полусан са рукама у крилу / као да је саму себе оставила и пошла / некуд где неког нема, у неку земљу небилу / или где јоште живе давна времена прошла. [...] То она стиже на пола твога пута, / изгубљена, сама, пред вратима бескраја” (1990: 22). Мајку која брине о дјечи свијета препознајемо у лику Богородице, мајке свих вјерника. У пјесми „Кад мати пева” да се уочити универзалност мајчиног лика, као на икони Одигитрије:

И нема нигде деце саме.
Моја мајка је и твоја мати.
Само на једно њено раме
могу све главе дечје стати.

Мати тад води у левој руци
сву изгубљену децу у луци.
А десна, ако су дечаци боси,
служи да их милује по коси
(Радичевић 1990: 25).

На овој икони Богородица на десној руци држи Исуса, а лијевом благо показује ка њему. Њена

³ Према ауторовом датирању, пјесма је настала 1973. године.

усмјереност ка дјетету указују на мајчинску бригу и посвећеност.⁴

У пјесмама за дјецу мајка подсјећа на чаробницу јер топлином прстију чини да се зима топи („Кад мати крпи“): „А под прстима њеним топи се хладна зима” (1990: 8). Из перспективе дјетета, једно наизглед обично вече може постати чаробно јер мати „белом руком шара медењак слатки”, док се спушта ноћ: „Ево га вече изнад кућа. / Над огњем ко чаробњак чара”, а њене руке отварају прозор у шир, чинећи да се мириси и укуси слатких колачића пренесу у цијели свемир. Вече прожето мирисом ваниле, фила, меда онеобичено је чарањем/шарањем мајчиним које је много више од спремање колача. Рад и игра обојени су веселим нотама, а емоције које се преносе изазивају свеопшту радост и испуњеност. Бијеле руке вриједне мајке све чине бољим и лепшим – тако у пјесми „Кад мати игра” запажамо њене нарочите моћи, баш као и у пјесми „Кад мати меси медењаке”: „И све чега се белом руком дохвати / промени облик, у живот се претвара” [...] И све што живи, од земље до неба, / похрли у нашу кућу, зобље пева. / Мајчине руке пуне дарова и хлеба. / Па дахне ветар благ, сјајне сунчева плева” (Радичевић 1990: 28). Мати игра тако што ствара: хекла свилу да шуме имају завесе, чарапице за децу шума, додаје боју дуги, боји перје птици. У настојању да „краде” вријеме, она попут Пенелопе или неуморне плетисанке *што илешиво*

илеше шанко ствара изнова у кругу живота: „Не може она да игра ко свет други. / И зато шије или шиће пара” (Исто: 28–29).

Успаванка за мајку која никад не спава

Када треба да спава, она је будна: стражари, дочекује, прати, надгледа, његује, бијелим чаробним прстима ствара. У пјесми „Кад мати спава” она је, у ствари, будна – сама себи рапортира. Када је игра (рад праћен љубављу) завршена, мати на посебан начин означава крај дана: руке су јој склопљене на грудима, а лирски субјекат поручује дјеци да је не зову: „А када се од игре умори наша мати, / она на прса склопи беле руке своје. / Још бруји кућа и још птице поје. / Мир, тишина, децо! Немојте је звати” (Радичевић 1990: 29). Склапање руку сигнал је да се престаје са свакодневним активностима и игром, а мати ураћа у сан и неке друге просторе. Мотивски надовезана пјесма „Кад мати сања” приказује тешку страну мајчинства: стални страх да се дјеци нешто не деси; све оно што на јави не може гласно да каже, она преживљава током сневања и то се манифестује њеним немиром: „У сну се њени прсти грче. / Образи бледе, усне коре. / Сања људе како трче, / за нечији се живот боре. [...] И зато се мати срећно смеши / када је будиш из сна грозна. / На твом образу њен длан теши / невољне. Ал’ ко ће то да дозна!” (Исто: 26–27). Њен длан на дјечијем образу, попут лијеве руке Богородичине која показује ка свом сину, длан је миловања, он односи бригу, страх, и улива наду. Како мајка да задовољно и без узнемирености заспи? Мајка је из године у годину бивала све мања и дочекала је да је син држи у наручју као што је

⁴ „Сам портрет главе и лака нагнутост ка Христу, изражавају истовремено и добровољно покораване вољи Божијој и њену материнску нежност и благод. Озбиљност лика могла би се разумети као наговештај туге која тек треба да дође; дубока мисаоност, достојанство и преданост, који се примећују, уздижу је до жртвености у изузетности задатка који пред Њом стоји, због кога ће бити названа – Блаженом међу женама”, *Светишора – васељенски радио*, <<https://svetigora.com/ikona-presvete-bogorodice-trojerucica/>> 25. 1. 2024.

некада она њега држала, те је тако у потпуности разумљиво што постоји „Успаванка за мајку”. У њој пјеснички субјекат поручује мајци да тобдија спава и рат се смирио, њен син оре: „Сва сечива тупа / и под грлом жита. / А све зделе пуне / и сва деца сита” (Исто: 57). Стих: „Син твој плугом оре” као да носи шифрирану поруку – све је у реду, сигурна си, син је стасао и уписао се у свијет одраслих, имаш наслиједника, домаћина. Само један стих истргнут из пјесме води нас у приповијетку „Прва бразда” и подсјећа на удовицу Миону која се бори, брине за своју дјецу. На овом мјесту сусрећемо се са нетипичном успаванком, то је „обрнута успаванка” јер је намијењена мајци која стари, све је мања и спрема се за растанак, односно вјечни починак. Завршна строфа гласи: „Ноћ зађе без ука. / На рамену света / твоја блага рука. / Спавај... спавај” (Радичевић 1990: 57). Чак и последије смрти мајка ће да бди, а рука на рамену свијета је она која руководи и благосиља, као рука Мајке Божје. Молитвени призив у пјесмама Бранка В. Радичевића са мотивом мајке освјетљава поједине пјесме из тог тематског круга, у контексту пјесме-молитве, односно алузијом на Богородичину молитву или пак молитву Богородици.

Теотоколошко становиште Радичевићеве поезије огледа се у панегиричком односу према мајци (биолошкој: Косари) и Богомајци (Богородици), који је најпре исказан песмом „Сторучица мајка” (1968). Песма садржи параболу слој, па се о Богородици не пева непосредним мољењем, као у песми Тина Ујевића „Молитва Богомајци за рабу Божју Дору Ремебот” (*Лелек себра*, 1920) у стиху „Срце је мајке срце Богомајке” већ првобитну боголикоост наизглед обичне „сељачке мајке” ишчитавамо у њеном свеприсуству, у животу и у смрти (Громовић 2023: 18).

Сто руку има сељачка мати

Насловна синтагма пјесме „Сторучица мајка” упућује на мајчине особине: она има стотину руку и свака има своју функцију, али прије свега указује на једну од најпознатијих икона Богородице – Тројеручицу. Од придјева *сторука* изведена је именица *сторучица* (упор. са: *десеторотка*, *стionoћка*). Пјесник додаје по једну бијелу руку „сељачкој мати” за сваки њен подвиг, рад, бригу, муке: „Јер живот има сто брига / и сто мука. / Над свима лебди / по једна мајчина рука” (Радичевић 1990: 18).

У различитим изворима Тројеручица се помиње као чудотворна икона коју је насликао апостол Лука, док је трећа рука знак Богородичиног благослова – она ју је положила на икону као знак признања да јој се тај њен лик допада. По једној добро познатој причи из XIX столећа то је икона пред којом је Светом Јовану Дамаскину, у VIII веку, зацелила шака одсечена због одбране икона, у време иконоборачке кризе у Византијском царству. Наиме, у његовом житију се приповеда како је угледног монаха замрзео цар Лав Исавријски, па му је начинио сплетку код дамаског калифа, а овај му је за казну одсекао руку. Међутим, након усрдне молитве пред Богородичином иконом, одсечена рука била му је враћена. У знак захвалности, Дамаскин је дао да се рука искована у сребру причврсти на икону (Радвановић 2017: 175–176).

Положај руку је специфичан и служи као дистинкција у подјели мајчиних свакодневних послова (шије, крпи, мијеси медењаке, плете) и њене улоге у молитви (шири руке, руке падају у крило, склапа руке на прсима).

Исто тако, ова песма је остварена као једно разуђено набрајање, као разгранато приказива-

ње шта све ради мајка (набрајају се, другим речима, призори који треба да покажу шта ради која од мајчаних сто руку), каква је њена улога у свим облицима живота и у свим ситуацијама које су од стварног значаја за обликовање људске судбине (Микић 2016: 28).

Бојан Јовић истиче да пјесма „Сторучица мајка” доноси фолклорни модел стварности:

Песнички субјект сада је колективно, лирско „ми”, наглашено народно/народско, које при певању, примера ради, употребљава правописно неправилан облик инструментала друштва уместо инструментала средства („с једном”, „с другом” / „са сто руку”) (2016: 91).

Пјесник Добрица Ерић *сторуцицу* везује уз персонификовану Србију/Земљу/Мајку чиме реактуализује ову кованицу (в. Јовић 2016: 92). Израз *сторуцица* такође асоцира на паганске богиње или митска бића која имају више руку, што може бити предмет засебних проучавања.

У наведеној песми лирски субјекат од самог почетка успоставља блиски однос са ликом/представом мајке, и подробније одређује природу контекста синтагмом „наша сељачка мати”. При томе представа сторучице, односно мајке-земље, чиме се образује прототип „народног” виђења света у коме се мешају предхришћанска и хришћанска схватања, различити историјски слојеви (несловенског) културног наслеђа („царски друм”, стављање бакарних новчића на веће покојника...) (Јовић 2016: 92).

У *Песмама о мајци* син је у рату заштићен руком и своје и противникове мајке – као да су у *рашу без раша* гдје мајке позлађују, чувају синове од метка, а љубав је та која спасава. „Кад мати у војску прати” означава прелазак из дје-

чаштва у младихство, које подразумејева ступање у војску: „А једном, кад порастеш, / мати те у војску прати”, али не само то, него „за тобом невидљива, ступа и твоја мати”. Сваки војник иза себе има мајку, штит и ослонац. Мајке мијењају исход сукоба:

И чудићеш се дуго
и никад нећеш сазнати:
шта то у страшном часу
руку твоју заклати.
И место смрт да сеје,
рука се твоја позлати.

Ноћ. Негде грозно завијају вуци.
Ал’ туђа мати прикрада се твојој руци.
И док прогорева и влажи длан твој груби,
она те у руку љуби (Радичевић 1990: 52).

Трећа рука Богородичина, мајчине бијеле руке и синовљева позлаћена, скупа чине вишеслојну поетску слику – умјесто сакаћења и смрти, молитва или додир доносе исцјељење и живот.

Бијеле руке и црни ореол

Опозиција добро–лоше уоквирена је у пјесничким сликама у којима се истиче и однос црно–бијело. „А кад се врати, у дуге ноћи таме, она ће бели покров за црне слутње ткати” (Радичевић 1978: 24). Барјак црн и црне кише допуњује једна посебна рука – црна, она што копа по гробовима, „очи своје да ископа”. Иначе, у збирци *Песме о мајци* мајчине руке су бијеле и послови које обавља у функцији су бриге о дјечи, као нпр. у пјесми „Кад мати меси медањак”: „То мати белом руком шара / медањак слатки румена цвета” (Радичевић 1990: 12). Пјесма „Кад мати шије” такође доноси мотив

бјелине: „Осети она, као нико на свету, / како далеко велика негде киша лије. / Тад мати на беле руке своје / свуноћ одећу шије” [...] „И зато на беле руке своје / пришива наглавке за најдубљу обућу. // Осети мати како се зима крије / ко да је плаши њено топло шиће” (Исто: 14).

„Војнички аугментатив” умјесто хипокористика *мајки* приказује војничку мајку изван контекста поезије за дјецу: „Мајчина материна, војничка мила мајка”. Црни ореол којим се овила знак је рушности и посвећења (Радичевић 1971: 98). Збирка *Песме о мајци* не садржи ни једну пјесму са темом мајчине смрти али пјесме о одласку сина на ратиште имплицитно указују на то да мајка, док чека, полако копни. У том контексту, сјетимо се „Смрти Мајке Југовића”, гдје мајка *добила* трећу руку те на извјестан начин *поштаје* *пројеруцица*. Синовљева рука са позлаћеном бурмом мајци је *додата*, и, као што би у криоцу држала сина, она држи руку:

Они носе руку од јунака,
А на руци бурма позлаћена,
Бацају је у криоце мајци [...]
Узе мајка руку Дамјанову,
Окретала, превртала с њоме,
Пак је руци тихо бесједила:
Моја руко, зелена јабуко,
Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
Устргнута на Косову равном! (СНП II: 48).

Југовића Мајка руци бесједи, а потом од туге умире. Синегдоха у пјесничкој слици *рука* (*син*) код Бранка В. Радичевића замијењена је – рука представља мајку. Мајка Југовића моли: „Да јој Бог да очи соколове / И бијела крила лабудова” (СНП II: 48) како би видјела исход битке. Пјесма „Кад мати ћути” на интертекстуалном нивоу комуницира са пјесмом у којој мајка

посматра разбој и тражи синове – мајка из ауторске пјесме путује оностраним свијетом: „Утоне у сан са рукама у крилу”, одлази у земљу „небилу”, „или где јоште живе давна времена прошла” у „недоглед”, стоји сама, стиже давно „пре тебе”, „пред вратима бескраја”. У пјесми „Кад мати пише”, брижна мајка десном руком сину пише писмо, лијевом сузе отире, жели да стигне са писмом или да продужи руке на све стране. Њена жеља се остварује: „И пише мати, али гле: лудо / одједном полети преко света / Од чудесног њеног лета / стадоше људи, гледају чудо” (Радичевић 1990: 54). И Мајци Југовића и мајци која пише писмо бивају услишене жеље да полете.

У заоставштини Бранка В. Радичевића уступљеној Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис” у Чачку сачуване су дописнице које су уврштене у експонате поставке „Музеј поезије”. Мајка Косара писма почиње ријечима: „Драги мој Мићуне”. У неколико реченица личне преписке пјесника и његове *мале мајке* наслућујемо огромну љубав и везаност, као и бригу јер мајка пита сина да ли је оздравио и опомиње га да се чува, „са пуно најлепших жеља” честита му рођендан и захваљује на послатом новцу, кафи, шећеру. Бранко В. Радичевић у пјесми „Писмоноша моје мајке” (1976) посеже за документарним поступком, описујући насеље и Улицу кнеза Милоша у Чачку гдје је његова породица живјела. Сусрет пјесничког субјекта и писмоноше увертира је за ретроспекцију: мајка усхићено чека писмоношу јер се безмјерно радује синовљевим писмима. Некада би син долазио тик уз поштара, да изненади мати: „А када се мати стане љутити / што је тако свечано прозива / а нема писма, / да јој тада, као да из торбе извучи, / покаже живог и здравог

сина” (Радичевић 1978: 99). Син је описан при-
дјевом *мален*: „Како би се тада мати радовала.
/ И викала, срећна, приносећи руку срцу: / па
то је он, мален, најмаленији, па то је онај мали
што порасте за цео свет / а за своју мајку оста
мален” (Исто). Нажалост, игра се не може изве-
сти, јер писмоноша на вратима види плакат,
црн. Пјеснички субјекат скреће уским путељ-
ком (истим оним што мајци личи на суноврат
кад син њиме одлази) ка гробљу док се присје-
ћа ријечи писама којима је извјештавао мајку
о здрављу и пословима: „Драга мајко, у вели-
ком сам послу. / А здравља има, хвала Богу, не
брини / Чувај ми се, малена моја. Ја те волим...”
(Исто: 100). Пјесма „Мајчина душа” описује ље-
поту прољетног пејзажа. Сагласје неба и траве
и хармонију живота допуњује мисао о смрти
(велико око, рака, ковчег ливада, воштане све-
ће, покров, рушан,⁵ црква, тамјан, душа), али и
о присуству вољеног бића, кроз симболичну
представу прожимања цркве мирисом тамјана.
„Мирише мајчина душа / над ковчегом ливада”
(Радичевић 1978: 93). Пчеле употпуњују скоро
свечану атмосферу. Оне представљају мудрост,
бесмртност, узор хришћанских врлина (в. Ger-
bran – Ševalije 2009: 680–681), сматрајући се
благословеним бићима која је гријех убити:
„Негде се верује да душа умрлога прелази у
пчелу” (Кулишић и др. 1970: 249). Пјеснички
субјекат наново потврђује испуњеност мајчи-
ним присуством, чак и у привидном одсуству.
Однос Христос – жива Црква – мајка обједињу-
је свијет земаљски и небески у свијет живих.
Мириш је освећен, благ и љековит: „А свуда
небо и трава. / Ко покров, огроман, рушан. /
Црквица – моја глава. / Тамјан – мајчина душа”
(Радичевић 1978: 93). Насупрот прољећном
пејзажу, у пјесми „Зима” бијели покривач пре-
ко хумке не може да се истопи. Рукама (мајчи-

ним) ткана шареница означитељ је прошлог.
Туга и бол кореспондирају са хладноћом: „Зар
ти је толико хладно, / мала моја мајко! / И сне-
гу је све хладније између нас” (Исто: 95).

Карактеризација мајчиног лика остварена је
епитетом „мала”, дескрипцијом руку, као и ди-
стинкцијом у вези односа споља–унутра. Ареал
дома најчешће представља радост и ишчекива-
ње, а излазак ван сигурног простора тугу, забри-
нутост, лош исход. На експресивност пје-
сничких слика умногоме утиче контраст, јер
мајчине руке дејствују на двије граничне тачке:
(бијеле руке) живот – (црна рука) смрт. У пје-
сми „Сторучица мајка” лексеме које су подре-
ђене скупу „живот” јесу: женидба, шиље (ша-
ље), крсти, кити, исцели; док скупу „гроб”
(смрт) припадају синтаксичке јединице: војска,
врати, бакарне паре, качи пушку, копа гроб.

Оно што у овој пјесми импонује јесте одсу-
ство било какве идеологије. У средишту пјесме је
материнство и амбивалентна, у основи трагична
позиција мајке која – као и Богомајка – рађа,
храни, жртвује, скида са крста, сахрањује, чува
спомен. Национално, антрополошко и хришћан-
ско савршено су усаглашени. Изнад „Сторучице
мајке” слуги се икона Тројеручице (Делић 2016:
59).

Мајка је нераскидиво везана за сина, па ни-
је чудо што је она „невидљив борац” на фронту
који брани сву дјецу свијета, молећи за мир.
Бранко В. Радичевић често варира један препоз-
натљив мотив, те ријеч *мајка* замјењује ријеч-
ју *старица*, у пјесми коју пише двадесет годи-
на касније. Аутоцитатност, као препознатљиви

⁵ Рушан, -шна, -о – који носи црно одело збој жалости, ко-
рошан (в. Речник српскога језика, ур. Мато Пижурца. Нови
Сад: Матица српска, 2011, 1156).

поступак Бранка В. Радичевића, налазимо у пјесмама „Старица” (1951) и „Кад мати чека сина са фронта” (1971). Мајка ишчекује сина и онда када, након двије године, војни транспорти престају да стижу. Старица је „тужнија, тиша, као сена”, мајка је „уклета, самохрана, тужна, тиша, као сена”. Мајка из Радичевићевих пјесама дијели исти страх као и старица из „Писма мајци” Сергеја Јесењина, што свједочи о универзалности мотива.

Дјечје очи загладане у живот и смрт

Лирски субјекат из перспективе дјечака у пјесми „Михољске задушнице” описује дан посвећен мртвима: „олук плаче моју тугу”, „бор плаче моју тугу”, капљу воштанице, а у тами куће „расту дечје очи”. Мајка служи синове, привлачи столицу за умрлог дјечака. Ентеријер се чини скученим због таме која испуњава сваки дио простора, а „невидљивост” чини интензивнијим доживљај присуства умрлог: „Мој брат седи невидљив поред нас, / на староме месту, између стола и пећи” (Радичевић 1978: 224). Поетска слика вечере са мртвим и живим сином, гдје мајка сијече комад по комад хљеба, указује на снагу сељачке мајке.

Мајка је, дакле, та која одржава обичај – Михољске задушнице – и која тугом и љубављу испуњава кућу. Она остварује илузије присуства мртвог сина на вечери. На њој се држе и кућа, и живот, и сјећање на упокојеног, и обред и обичај (Делић 2016: 57).

У *Песмама о мајци*, у поглављу кратких прича, насловљеном: „Чија је моја мајка”, приповједач објашњава разлог смрти старијег брата: мајчина рука је наново стилски маркирана – она има

исцјељујућу функцију, а оздрављење је изостало због раздвојености:

Најмлађи бесмо Обрад и ја. Сестра већ израсла, неће с нама. И ми се боримо за мајчину руку. Ко ће спавати у кревету, ко с мајком, уз мајку, са њеном руком у руци. Обрад је спавао у кревету. Тако смо се растали. Ја сам спавао уз мајку, са њеном руком у руци, када се он разболео... А да је он спавао са мајком, са њеном руком у руци, уплашила би се болест... И ми се не бисмо растали (Радичевић 1990: 72).

Радичевићев брат Обрад умро је 1935. и њему је посвећена пјесма „Михољске задушнице”, настала 1944. године. Радмило умире 1939, а брат Радомир страдао је 1941, када су га заробиле њемачке окупационе силе, приликом ручног подизања трамваја из шина у окупираном Београду. Пјесник је Радомиров надимак Мачиста додао уз своје име (више в. у: Гроновић 2023: 381). Лични удес, поправни завод, рат, губитак браће, утицали су на кључне теме Радичевићеве поетике и однос према теми смрти. Лирски субјекат из пјесме „Михољске задушнице” бива транспонован из једног књижевног текста у други, мијењајући перспективе имплицитног наратора (у једном проговара дјечјим гласом, у другима гласом одраслог сина). Границе између свијета живих и мртвих поништавају се током заједничког објода, мајка и син обједињени су залогајима хљеба који је у хришћанском обредном кључу метафора за Исуса Христа. „Михољске задушнице” и пјесма „Рождество” обједињују смрт и живот: у тами крај колијевке у којој се налази дијете – „још није човек, а већ рука к челу”, „није ни човек, а већ рука горе, / тамо где лебди знак крста и мача” – над њим „ко да бају, стоје жене”, „стоје и ћуте мудре, скамењене”. Слика је слична јеванђе-

оском приказу жена мироносица које на Велику суботу посјећују гроб распетог Христа. Иако је над колијевком и живим сином, мајка тугује: „Тужна мати крај колевке клече. / И жене црне сад приносе редом / знамење рата и над људским чедом / живот пре смрти поче да лелече” (Радичевић 1978: 31). Пјесма о задушницама призива живот и обликује га у свакодневицу, а пјесма о животу разобличава живот у рату и лелеку што је постао свакодневица мајке која зна да је и син Богомајке страдао, те да је живот једна неизвјесна борба гдје се треба борити стотинама руку и срца.

Закључак

У раду смо на репрезентативним примјерима пјесама Бранка В. Радичевића тумачили мотив мајке, као и сложена осјећања која настају као посљедица мајчине ангажованости у развоју и одрастању дјетета. Уочили смо да мајчине руке носе симболичка значења која се усложњавају: у пјесмама за дјецу мајка доноси радост и растерећење својој дјечи и дјечи свијета, а у пјесмама за одрасле осјећање стрепње и бриге преобликује се у бол и трагични доживљај свакодневице која пријети одузимањем синова. Закључили смо да је синтагма *стџоручица мајка* мотивисана називом иконе Богородице Тројеручице. Текстуралном анализом утврдили смо позиције на којима се појављује мотив руке (*Песме о мајци, Земљосанке*) и истакли да Бранко В. Радичевић полазни мотив (мајка) трансформише и прилагођава читаоцима, водећи рачуна о продубљивању емоција и усложњавању израза према закономјерностима жанра и очекивањима читалачке публике. Мотивски разгранате пјесме о мајци остварују интертекстуалне везе са другим књижевним

текстовима у оквиру опуса самог аутора и шире. Пјесма „Сторучица мајка” привлачи пажњу проучавалаца и поштовалаца књижевности, а о потреби да се укаже на важност родитељке пише Раша Перић који је ову пјесму уврстио у своју антологију пјесама о мајци:⁶

Нема песника који није Мајку, бар једном, увео у своју песму. Ми смо засвагда њен а она наш рођајни Дар. Она је свети Појам и свето Име. Будимо обазриви да се о њу не огрешимо неким тешким грехом. У свеколиком простору ми смо са њом у дијалогу уздахом и ускликом. У оскудици, у болу, у патњи, њој се исповедно обраћамо, у животној радости пред њеним благим лицем око нам се озари. И у том дијалогу патетика је природна и оправдана, јер је реч о Родитељки (Перић 1990: 147).

Компаративном анализом установили смо да је мотив мајчине руке функционализован као лајтмотив како у пјесмама за дјецу тако и за одрасле, а у спрези са мотивима пута, отвореног или затвореног простора, варира те гради широк дијапазон експресивних пјесничких слика. Пјесме о мајци славе живот, проговарајући љубављу и надом, постојаним попут мајчине руке на рамену свијета.

ИЗВОРИ

- Радичевић, Бранко В. *Изабране пјесме*. Београд: СКЗ, 1971.
- Радичевић, Бранко В. *Земљосанке*. Београд: Просвета, 1978.
- Радичевић, Бранко В. *Изабрана дела*. Књига III. *Повратак земљи*. Београд: „Вук Караџић”, 1978.
- Радичевић, Бранко В. *Песме о мајци*. Београд: Нолит, 1990.

⁶ Раша Перић, *Мајка. 100 пјесама о мајци*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1990.

Radičević, Branko V. *Duh livada*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša”, 1967.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Дигитална изложба Музеј поезије, <<https://www.muzejpoezije.rs/sr/author/branko-v-radicevic/>> 10. 2. 2024.

Светишора – васељенски пагоу, <<https://svetigora.com/ikona-presvete-bogorodice-trojerucica/>> 25. 1. 2024.

ЛИТЕРАТУРА

Гровић, Милан. Плаво прозорје Бранка В. Радичевића. Милан Гровић (прир.), *Бранко В. Радичевић*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2023, 11–33.

Делић, Јован. Бранко В. Радичевић и српско пјесништво XX вијека. Драган Хамовић (ур.), *Поезија Бранка В. Радичевића*. Чачак – Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 2016, 41–71.

Јовић, Бојан. Аутор, лирско „Ја” и песнички свет Бранка В. Радичевића. Бранко В. Радичевић и српско пјесништво XX вијека. Драган Хамовић (ур.), *Поезија Бранка В. Радичевића*. Чачак – Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 2016, 87–101.

Кулишић, Ш., П. Петровић, Н. Пантелић. *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.

Микић, Радивоје. Увод у поетику Бранка В. Радичевића. Драган Хамовић (ур.), *Поезија Бранка В. Радичевића*. Чачак – Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 2016, 19–39.

Перић, Раша. *Мајка. 100 ђесама о мајци*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1990.

Радовановић, Ана. Хиландарска икона Богородице Тројеручице. Мирјана Живојиновић (ур.), *Хиландарски зборник 14*. Београд: САНУ, Хиландарски одбор, 2017, 173–188.

Рот, Никола. *Ојшћа љсихолоџија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1978.

СНП II: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне ђјесме. Скупио их и на свијет издасо Вук Стеф. Караџић. Књиџа друџа, у којој су ђјесме јуначке најстарије*. Београд: Просвета, 1969.

Чакаревић, Младен. *Мачиста или записи о Б. В. Радичевићу. 1*. Библиографско издање у три примерка. Београд: б. и., 1996 [1997].

Gerbran, Alen, Žan Ševalije. *Rečnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad: Stylos art – Kiša, 2009.

Bojana D. KULIDŽAN GROMOVIĆ

A HUNDRED-HAND MOTHER (STORUČICA MAJKA) BY BRANKO V. RADIČEVIĆ

Summary

In this paper, we shed light on the motif of the mother in Branko V. Radičević’s poetic work. Mother is the bearer of emotions such as joy, love, sadness, fear, worry, and anxiety. Her multiple roles in the household and caring for family members are united in the poem “A Hundred-Hand Mother” (“Storučica majka”). Following the lexeme of “hundred-hand”, we distinguish the positions of the symbol of the hand and its functions in the poet’s work. We analyze representative examples using the textual, biographical, and semiotic methods and point to some of the possible interpretations of the mother motif in the following books: *Poems about a mother* (1971) (*Pesme o majci*), *Return to the land* (1978) (*Povratka zemlji*), *Groundsled* (1978) (*Zemljosanke*). We draw the conclusion that “A Hundred-Hand Mother” in the literary work of Branko V. Radičević is a symbol of love and sacrifice closest to the Mother of God (an icon of Odigitria / The Guide, the Three-Handed Mother of God that are related to the motifs of mother’s hands, farewell)

Keywords: Branko V. Radičević, mother, hand, road, emotions, love, victim, a *hundred-hand mother*, Mother of God, Three-Handed Mother of God